

Sjørring Sø.

Af Statsraad Hofman (Bang) til Stambuset Hofmangave.

Fra flere Sider havde jeg hørt tale om en Sø, Sjørring Sø i Thy, som var bleven udtappet af Capitain Jagd. Men Beretningerne saavel om Foretagendets Udførelse, som om Søbundens Bestaffenhed vare meget forskjellige, for ei at sige modstridende, og det Kjendskab, jeg fornemlig fra Landmandsmøderne i længere Tid havde til Hr. Jagd, berettigede mig vel til Overbeviisning om hans klare Tanke, theoretiske Kundskaber og kraftige Villie, men havde ei været af den Natur, at jeg kunde gjøre mig Begreb om hans Taft og Døgtighed til praktisk Virksomhed, især hvor det gjaldt om Udførelsen af saa stort et Foretagende, som dette.

Saameget mere var det mig et hjært Hverv, da jeg i Sommeren 1864 blev anmodet om at deeltage i en Besigtigelse af Sjørring Søbund. Sagen selv havde stor Interesse for mig, da jeg er nøie kjendt med de store Inddæmninger i det nordlige Thy, men Reisen til Sjørring Sø havde dobbelt Interesse ved de Personer, i hvis Selskab jeg havde den Tilfredsstillelse og virkelige Fornøielse at foretage den. Det var med Conferentsraad Forchhammer, Statsraad Tesdorpf og Professor Jørgensen. Reisen gik for sig, under Vaabenhvilen i Juni, fra Kjøbenhavn med Dampskib til Aalborg. I Aalborg laae Dampskibet stille i nogle Timer, og denne Tid benyttedes til

at see den Plantage, der er anlagt paa samme Banke, ved hvis Fod Byen er bygget. Den var bevoget med El, Aft, Ahorn og flere Slags Træer, Sneeboller og andre Buske. Der var frodig Væxt, sluttet Bestand og behagelig Skygge. Anlægget var velvedligeholdt, anlagt til Byens Forstjønneelse og til stor Behagelighed for dens Indbyggere. De, der havde seet Anlægget, da Landmandsforsamlingen var i Aalborg, havde især Vellyst til at anstille sammenlignende Betragtninger, og at glæde sig over den Fremgang, hele Anlægget siden den Tid har gjort. Absolut betragtet, har Anlægget ikke stort at bethyde; thi hverken i det sydlige Jylland eller paa Nerne vilde man sætte synderlig Opmærksomhed derved som noget Ualmindeligt; men saa høit oppe i Jylland har det Betydning, hvor Skovplantning, navnlig af Løvtræer, hører til Sjældenheder, hvor Mange før troede, at Træer af Mangel paa Læ*) slet ikke kunde vøxe, og endnu flere, navnlig af Bøndestanden, nære en Slags Uvillie imod al Træplantning, saasom „værende en høit underordnet og uoekonomisk Benyttelse af Jorden“, „thi under Træernes Skygge vøxe Græsset ikke kraftigt nok til Thy's og Bøndeselskabs Stude“; derfor er Plantagen ved Aalborg af Bigtighed just paa et Sted, hvor den saa ofte sees af ret mange Byder fra Omegnen; thi den er et Exempel til Efterligning. Fra Aalborg gif Reisen med samme Dampstib paa Liimfjorden til Thisted. Denne Tour har meget Tiltrækkende, idet Liimfjorden frembyder saare megen Afvevling, deels ved Bugter, saa store, at man troer sig ude paa Havet, deels ved Stræder, saa snevre, at der uden stor Vanskelighed gaaer Færger over. Bredderne ere afvevlede flade og frugtbare Enge, snart Høider og større Skraaninger, dyrkede med Korn, og snart Banker, hvis sorte Farve selv i større Afstand forraade den lynchbevøvede Hede.

---

*) Det er forresten rimeligt nok, at hvor Vinden har saa megen Magt som beroppe, maa en Plantage have et vist Omfang for at kunne lykkes, idet de yderste Træer skulle give Læ for de inderste.

Midt igjennem Heden sees paa flere Steder lange, stinnende, hvide Striber, ligesom enkelte hvide Pletter, hvilke vor sagkyndige Medreisende, Conferentsraad Forchhammer, forklarede at være Kridt, der paa mange Steder i hele Eggen omkring Liimfjorden ligger Overfladen meget nær. Denne vor udmærkede Landsmand har, som bekjendt, oftere med geognostiske Formaal bereist Sylland og gjort sig nøie bekjendt med Forholdene, ogsaa ved den mærkelige Liimfjord. Med den venligste Forekommenhed henledte han Opmærksomheden paa de Gjenstande, som fornemlig vare af Interesse, og det er ligesaa naturligt som vist, at en saadan Fører maatte gjøre Reisen dobbelt interessant og nyttig.

Sen paa Eftermiddagen ankom vi til Thisted By, hvor Hr. Sagd venlig kom os imøde, efter at Selskabet var blevet forøget med Proprietairerne Carøe fra Skjervad pr. Grenaa og Gleerup til Bang.

Sjörning Sø var beliggende c. $\frac{3}{4}$ Miil Vest for Thisted, men strakte sig over 1 Miil mod Vest, saa nær Vesterhavets Sandklitter, at Indsøens Vand paa sine Steder gik tæt ind til Foden af dem. Ved Bredderne forekom særdeles vandrige Kilder, og flere deslige ere senere brudte op og komne til Synne i den nu tørlagte Søbund. Iblandt disse have nogle en saadan Størrelse, at de have gjenembrudt Jordstørpen med en Aabning af flere Alens Diameter og synes ved deres stadige og overordentlige Vandrigdom at stadfæste Beboernes Paaastand, at de ere underjordiske Kanaler fra de i temmelig stor Afstand mod Nord liggende Søer. DisSES Vandstand er ogsaa sunken betydelig siden Sjörning Søes Udtørring.

Eggen er i det Hele riig paa sliGE Naturmærkværdigheder, og Jordfaldshulerne, hvori Mennesker og Dyr stundom nedstyrede med den bristende Jordstørpe, de under stærke Regnskyl i en Hule nedstyrede og forsvindende Vandstrømme, samt de gaadefulde pludselige Sænkninger af Vandstanden i Nors - Sø, tyde alle paa Tilstedeværelsen af underjordiske Kanaler og Birkning af de Kræfter, der maastee staae i For-

bindelse med de Jordrystelser, der stundom have været følelige i Egnen af Thisted By, gaaende i Retningen fra N. V. til S. D.

De 4 Vandmøller, der laae nedenfor, viste, at Søen maatte ligge høit, at den uagtet sin store Dybde maatte kunne udtørres tilbunds. Søen var meget fiskerig, uagtet den formedelst sin Dybde lige ind til Kanterne havde meget faa Akander, saa lidt som andre Vandplanter. Foruden den Omstændighed, at Søen paa 3 Sider havde et frugtbart Op-land, kom der endnu en mærkelig Omstændighed til, som skal have fængslet Hr. Jagd's Opmærksomhed, og det var: at der nede mellem Klitterne fandtes (og endnu findes) smaa Daser med ganske overordentlig Frugtbarhed, høist sandsynlig hidrørende fra Dyndknolde, der ere fremstaaede ved tidligere Forandringer af Søens Bredder.

Da Ideen om Søens Udtapning for 6 Aar siden opstod hos Hr. Jagd, foretog han først en overmaade grundig Undersøgelse, ei alene af Vandets Mængde, men ogsaa af Vandens Bestaaffenhed til flere Aens Dybde; af Dyndet sendte han en Prøve til Ørsted's og Groth's foreløbige Undersøgelse, hvoraf fremgik, at Dyndet bestod af:

Organiske og flygtige Bestanddele	23,47,
(hvori Kvælstof	1,12% svarende
til	1,36% Ammoniak),
Kulsvuur Kalk	22,14,
Sand m. m.	49,10,
Fugtighed	5,29,

100%.

Ingen svovlsure Salte. Ikkun meget ringe Mængde Kalisalte, opløselige i Vand, og ikkun meget ringe Spor af Phosphorsyre. Hele Sø-Arealet var henved 1600 Tdr. Land foruden nogle Der. Kanten af disse var paa mange Steder belagt med Flint, hvorimellem der voxede Tagrør, der nu, da Vandet var borte, stode kummerligt. Oppe paa det Tørre

fandtes en hyppig Vegetation af Brændenælder, Vidne om den Mæsse Guano, der i Aarenes Række var dannet af vilde Fugles Excrementer. Rangs med den egentlige Søbred bestod Overfladen af flintblandet Leer, Sand og Dynd, for det Meste paa et Underlag af godt Leer, hvoriblandt ogsaa fortrinligt Teglleer. Iffun paa et mindre Areal ved den ene Side findes godt Tørveffjær. Samtidigt med disse Undersøgelser fik Hr. Jagd et nøiagtigt Nivellement af Søens Fald og fandt, at der til dens Tapping behøvedes en Kanal af noget over 1 Miils Længde, hvoraf over Halvbelen skulde føres ud igjennem Søens bløde, tildeels rendesteensagtige Dynd, forinden man naaede det dybe Bassin, nærmest Søens modsatte Ende. Anlægget af Kanalen igjennem Dyndet, som dengang var for blødt til, at noget menneffeligt Væsen kunde betræde samme og for fast til, at nogen Vaad kunde arbejde sig der igjennem, var den største techniske Vanskelighed ved hele Foretagendet. Udenfor Søen har det udførte Kanalarbejde en Længde af Noget over $\frac{1}{4}$ Miil, hvoraf den sydligste Deel fra Borupør-Beien udgjør den nordlige Ende af Amtets Hovedvandløb, og den øvrige Deel er som et aldeles privat Foretagende, efter mindelig Overenskomst med alle Vedkommende, ført af Hr. Jagd i lige Linie straaes over Bøndernes Mark-, Kjør- og Hebelodder i en Længde af circa 2300 Alen og i en Dybde af indtil c. 40 Fod med varlende Brede foroven, paa sine Steder over 100 Fod. Udførelsen af dette betydelige Kanalarbejde var i forffjellige Retninger interessant, ei alene paa Grund af de techniske Vanskeligheder, der vare at overvinde, idet man til Exempel maatte gennemgrave Qviffsandslag af 16 til 20 Fods Dybde, men navnlig ved de mærkværdige Jagttagelser, som gjordes med Hensyn til de i den længst forfundne Tid stedsfundne Forandringer af Jordlagenes Overflade. Saaledes fandt man nogle og thve Fod under Hedens Lhngflorpe en frugtbar Madjord med tydelige Spor af tidligere Vegetation og menneffelig Virksomhed; et Sted udgrov man endog en Snees Fod under Heden et tidligere

Bandhul eller Bandingssted, hvori fandtes en Dyndansamling, samt en udmærket smuk Steenøxe (Steenfile) og en gammel Egestamme, haard og sort som Ibenholt. Under Hedesandet fandtes i meget forskellige Dybder afvejlende Lag af Moleer, almindeligt Teglleer, steenblandet Rød- og Blaa-Leer og Grus-striber. I en større Dybde antog Leerlagene i Reglen en mere grus- og steenblandet Bestaffenhed, saa at de undertiden kun med stor Anstrengelse kunde ophugges med Steenhakker*). Ved Gravningen af den sydlige Landkanal nordfor Zannerup By, 4 Alen under Bandets tidligere Overflade, kom man først igjennem et Leerlag af circa $1\frac{1}{2}$ Alens Tykkelse, derefter igjen- nem et Tørvelag af omtrent 2 Alens Tykkelse, og paa Bun- den af samme fandtes en Samling af sorte Potter af meget forskjellig Størrelse, der synes at have været Huusgeraad, skjøndt de med Hensyn til Bearbejdelse og Form havde megen Lighed med Gravurnerne fra Brændalderens Tid. Ligeledes har man 4 til 5 Alen under Søens Overflade fundet en Gravhøi, hvori en Urne med brændte Been, og i samme Dybde paa flere Steder Gangsteen, saadanne, som ofte lægges paa Stier over Vandløb, et Sted endog en bred, brolagt Bei, et andet Sted Levninger af et Steenhuus og tydelige Spor af en af Kampsteen dannet Baadehavn eller Bro.

Steen-Udsager ere fundne i temmelig betydeligt Antal; men de fleste og interessanteste ville formodentlig findes ved Søbundens senere Bearbejdning, da den tidligere Overflade næsten overalt er bedækket med Dynd.

Ifølge Beboernes Paastand er en lille Holm (Kork- holmen) dukket op af Sjørring Sø under Jordrystelse. Det meste af Søen havde før Tapningen 6—8 Fod Vand, noget 12 Fod og circa 50 Tdr. Land endog 18 Fod under Over- fladen ved sædvanlig Vandstand. Søens hele Fald indtil

---

*) Ogsaa i den udtørrede Sø findes mange Vidnesbyrd om tidligere Forandringer, som tyde hen paa, at Jordsenkning maa have fundet Sted.

Narup Mølle = 24 Fod; dersom 17 Fod benyttedes til Kanalen, vilde hele Søen paa Vidt nær kunne løbe ud, og maaskee vilde det dog være ønskeligt at beholde en lille Sø af 50 Tdr. Vand's Størrelse, deels som Bassin for tilløbende Vand, deels til Vedligeholdelse af Fiskeri, der fra Arilds Tid havde hævdet et udmærket Renommé i Omegnen. Det var forresten indlysende, at, dersom man vilde benytte endnu mere af det naturlige Fald, skulde det være en let Sag, og selv om den bløde Søbund ved at sætte sig skulde synke meget sammen, vilde endog den sidste Draabe Vand kunne skaffes bort, saa at Søbunden efter Udtapningen paa ingen Maade kunde komme til at lide af Fugtighed eller manglende Afløb. Efter dette Overslag lykkedes det Hr. Jagd at vinde ikke alene Øvrighedens, men ogsaa alle de tilgrændsende Lodseieres Interesse for Sagen, og Gravningen begyndte 1858 og fuldendtes i 4 Aar, saa at Vandets første Udtapning fandt Sted i Foraaet 1862.

Da Naboerne imidlertid saae, hvormange Penge der gik med til Kanalen, og ikke, som Hr. Jagd, erkjendte Søbundens Godhed og Foretagendets Rentabilitet, faldt de fra, den ene efter den anden; man begyndte at fremstille Sagen i et ugunstigt Lys, og fik igjennem en vedholdende Agitation reist forskjellige Indsigelser imod Foretagendet, hvorved Øvrigheden ogsaa blev inddraget i Modstandernes Række. Nogle fortrøde, at den store Herlighed, Fiskeriet, gik bort (dette hørte jeg selv endnu udtale af Omegnens Beboere), og at man skulde miste Udsigten over den deilige Sø. Det forekommer mig stort, at Hr. Jagd havde kunnet vinde alle Naboerne for et saa omfattende Foretagende; men endnu større, at han, uagtet al Modstand og alle Hindringer, kunde sætte Foretagendet igjennem og saae Søen tappet, men allerstørst, at han nu er Eneherre over cirka 1550 Tønder Land, efter at have udsacorderet de misfornøiede Medinteressenter.

Den Vandmølle, som tidligere blev drevet af den fra

Søen udløbende Aa, er nu nedlagt, og Bygningerne indrettede til tarvelig Bolig for Hr. Jagds Familie.

Jeg kommer nu til Resultaterne af Søens Udtapning, saadanne, som de forelaae, da jeg i to Dage var med at tage hele Arbeidet i Dieshn. Den 2300 Alen lange Kanal gaaer igjennem meget forskjellige Jordlag, Dynd, Sand, Løv og Leer, men overalt har den den store Fordeel, at Bunden hviler paa fast Leer. Ved Snedstrup hæver Landet sig 14 Fod over Vandets Overflade, og der maatte Kanalen graves igjennem. Efter Undersøgelsen af Søens Dybde, skulde der graves 17—18 Fod under Overfladen, altsaa maatte Kanalen paa dette Sted have en Dybde af mindst 34 Fod. For nu at sikkre Døsfæringerne imod et Tryk, som let vilde bringe Jorden til at stride ned paa Siderne, har Hr. Jagd gjort Skraaningene, navnlig gjennem Sandbankeerne, $1\frac{1}{2}$ Gange saa stor som den, man ellers bruger.

Den opfasteede Jord er ført saa langt fra Kanten, at den ei mere udøver skadeligt Tryk, og der er ladet Plads til en overmaade smuk Bei, ad hvilken man kan gaae langs Kanalen, i dens hele Længde. Den opfasteede Jord er beplantet med forskjellige Slags Træer, især Løvtræer, og disse staae nu meget frodigt, baade i det løse Sand og især der, hvor dette er blandet med Leer fra Kanalens Bund.

Iffun paa et Par Steder faaes tydelige Spor af, at Vandet under Søens Udtømning havde bestadiget Kanalens Sider; men dette blev fremkaldt under en Conflikt med Overrigigheden forinden Kanalens Fuldsjørelse, da det opstemmede Vand pludselig blev givet Afløb og med stor Voldsomhed styrtede ned igjennem det under Arbeide værende Stykke af Kanalen.

Af Sluser findes navnlig tre, een ved Enden af Søen og een, hvor Søens dybeste Bassin udgryder sig i Hovedkanalen, og en tredie, hvor samme Bassin udgryder sig i den sydlige Landkanal, saa at man ved disse tre Sluser fuldkommen er i Stand til at regulere Fugtighedsforholdet i Engene. Ved

førstnævnte Sluse er anbragt en Alekiste, hvori stundom gøres stor Fangst.

Af Broer findes sex over Hovedkanalerne, foruden en stor Mængde over de mindre Vandløb. Tømmeret er af svær Kaliber, og Sammenspøiningerne saa hensigtsmæssige, at det hele Værk maa erkjendes som særdeles solidt.

Man kan gjøre sig en Forestilling om Faldet, naar man betænker, at Udløbet tidligere gennem mange Krumninger paa en Miils Længde havde 24 Fods Fald til Arup Mølle. Af dette Fald er 17 Fod taget bort ved den Kanalen givne Dybde, og af de resterende 7 Fod ere circa 3 Fod fordeelte paa Falbet i hele den over 1 Miil lange Kanal, og de øvrige 4 Fod ere til Disposition, ved at fordybe Kanalen i Forening med det lille tilbageværende Stykke Vandløb til Arup Mølle. Man har det saaledes i sin Magt at kunne udtappe selv den sidste Draabe Vand af Søen.

Søen er fortiden indskrænket til et Areal af c. 50 Tdr. Land. Det var i Aaret 1862 at Vandet blev tappet ud, og det viste sig da, at der af Søbunden var circa 1000 Tdr. Land saa fedt Dynd, at den efter al Sandsynlighed vilde kunne give fortrinlig Eng; en lille Deel, nærmest det gamle Høiland, var stenet og maatte forbeelagtigt kunne bestemmes til Skovplantning; circa 70 Tdr. Land Tørveffjær vilde kunne afgive Brændmateriale til Teglværk og eget Forbrug, og der kom endnu til at ligge circa 400 Tdr. Land saa tørt, at samme vilde kunne anflaæes til Agerjord.

Da Vandet var løbet ud, kom det an paa at benytte det fede Dynd paa bedste Maade og at komme al det Ukrudt i Forkjøbet, der ellers ikke vilde udeblive. Til den Ende forstreb her Jagd en Mængde Frø, fornemmelig af følgende Græsarter:

- 1) *Glyceria spectabilis* (*Poa aquatica* L.), høit Søgræs.
- 2) — *fluitans* (*Festuca fluitans* L.), Mannagræs.

3) *Catabrosa aquatica* (*Aira aquatica* L.), Dynd=Teppegræs,

4) *Alopecurus pratensis* (L.), Eng-Rævehale,

5) *Phleum pratense* (L.), Timotheigræs,

6) *Poa trivialis* (ikke *pratensis*), almindeligt Røgræs.

De tre første anvendtes paa de blødeste Steder, hvor Saamanden ikke kunde gaae uden at bæres oppe af et stort Trug eller Dyndskoe paa hver Fod; Nr. 3, 4 og 5 bleve faaede paa det, der var noget mere fast; og

Nr. 5 og 6 med lidt af Nr. 4 paa det Tørreste af de Localiteter, der bleve bestemte til Eng. Den første Sommer, 1862, krævede meest Arbeide, idet circa 350 Tdr. Land maatte besaaes ved Hjælp af Dyndskoe af en særskilt Person, som dertil maatte indløses. Af disse 350 Tdr. Land vare de 200 Tdr. aldeles blød Bund, der dog i Sommerens Løb sank saameget sammen, at Dyndet om Efteraaret kunde bære Trugene under Saamandens Fødder.

I Sommeren 1863 er Saaningen fortsat paa lignende Maade over circa 300 Tdr. Land, saa at samme Efteraar henved 650 Tdr. Land vare tilfaaede; i 1864 ere circa 200 Tdr. Land besaaede, 150 til 200 Tdr. Land, som først indeværende 186 $\frac{1}{2}$ blive tørre, skulle tilfaaes næste Foraar, saa at fulde 1000 Tdr. Land da blive forvandlede til Eng. For at disse Besaaninger skulle lykkes, var Afgrøftning en Nødvendighed, saa at baade Regnvand fra det omkringliggende Høiland og de i Søkannten forekommende Kilder kunde afstjæres og ledes til Afløbskanalen. Dette er steet paa en hensigtsmæssig Maade, og Resultatet overgaaer de drifstigste Forventninger. Allerede det første Efteraar hjergetes paa de bedste Steder 6 Læs Hø pr. Td. Land, og Høflettens Udbytte kan nogenlunde stønnes deraf, at 50 Røer, 130 Faar og 12 Heste bleve fodrede udelukkende med Hø den første Winter 1862—63.

Iffor bleve 4 Tdr. Land høstede til Frø, og gave 42 Læs samt Græsfø, som efter de Priser, Hr. Jagd maatte be-

tale i Hamborg, kunde anslaaes til rigelig 500 Rd. Jeg har aldrig seet en Græsvegetation med saadan Dyppighed, som paa Sjørring Søbund, og Qualiteten er udmærket; dette kan ikke alene skjønnes af de Græsarter, hvoraf Besaaningen bestod, og som saa at sige udelukkende bedække Engbunden, men ogsaa af den Sødme, som ndmærker saavel Græsstraaet, som navnlig det unge fremspirende grønne Græs. Der ligger ikke saa lidt til Grund for de tydske Faarehyrderes Paastrand, naar de bestemt ville have erfaret, at de samme Græsarter ere desto mere nærende og sunde for Faarene, jo „sødere“ de ere („sødt og suurt“ Græs er i deres Sprog ei altid eenslydende med heel- og halv- Græs).

Høet fra Sjørring Sø har allerede faaet godt Ord paa sig blandt Naboerne og vil med Tiden vistnok finde Afsetning til høi Priis. Det Græs, som i Begyndelsen meest synes at gjøre sig gjældende, er *Catabrosa aquatica*. Det danner første Sommer smaa Tuer paa Overfladen af det ganske bløde Dynd; men disse Tuer visne, og det affaldne Frø danner næste Sommer store mørkegrønne og tildeels rødligke Ringe af det hyppigste Græs *). Dette breder sig siden regelmæssigt, uden at Ringene blive mærkelige. Det vil ikke vare ret længe, inden Græsset bliver overordentlig tæt paa hele Engen. Der, hvor Frøet har været faaet thkt fra Begyndelsen af, er der nu allerede en Græsbund, som man vanskelig vil finde Mage til. Jeg vilde f. Ex. neppe troe mine egne Dine, ved at see *Poa trivialis* saa stor, men troede, til Trods for dens eiendommelige lange Skedehinde, at det var et andet Græs, — saa frodig var Bærten **).

*) Dette Græs udvikler sig paa Dyndet toaarigt, idet Planterne modnes tidligt paa Sommeren og kaste Frøet i stor Mængde. De unge Planter spire da frem om Efteraaret, for næste Sommer at komme til Udvikling, omtrent som vor Vinterrug.

***) Man kan maaskee indvende, at Søbunden, fordi den viser sig udmærket frugtbar de første Aar efter Udtørringen, dog ikke er at stole paa i Længden; vil ikke Frugtbarheden lidt efter lidt tage af? og

Bunden maa være godt afgrøstet og varm; thi allerede i April kommer der saa stærk Grøde i Græsset, at den første Høstak 1863 fattes sammen den 21de April, og Slætten kunde fortsættes i Mai i større Scala. Kun saaledes kan man forstaae, at de første 200 Tdr. Land i Sommeren 1863 gave 900 Ræs Hø foruden Græs til en Mængde Kreaturer. Hvor Dyndet var fast nok til at bære store Kreaturer, kunde der allerede ifjor Sommer regnes 3 til 5 Røers Græsning paa 1 Td. Land.

Derfor er det ikke at undres over, at Naboerne allerede 1863 have budt fra 25 til 35 Rd. i Leie for 1 Td. Land bedste Engbund *). Sjørring Søbund vil høist sandsynlig

den Capital, hvorfor Søbunden blev erhvervet, blive usikker og tildeels gaae tabt? Dette Spørgsmaal maa forsaavidt besvares bekræftende, som ingen Jord, den være nok saa frugtbar — i Længden vil kunne vedligeholde sin Frugtbarhed, dersom dens Produkter sælges uden at der gives Erstatning for det derved libte Tab. Dersom man Aar ud og Aar ind vilde vedblive f. Ex. at slaae og sælge Hø og endnu mere vilde avle og sælge Høfrø fra Sjørring Sø, uden at gjøde Jorden, saa maatte Frugtbarheden nødvendig formindskes i Tidernes Længde. Vel er det saa, at det frugtbare Dynd gaaer flere Aen dybt, at det, i det mindste saa dybt som Grøsterne ere kastede, synes at bevare den samme frugtbare Natur, og, saa dybt som Græs-rødderne kunne naae, vil Frugtbarheden omtrent staae i direkte Forhold til det frugtbare Dynds Mægtighed. Endvidere vil man her længe kunne have en lignende Udvei som i Marsten, ved Klægning o: ved Paaføring af ny Jord fra dybereliggende Jordlag at fornye Jordforpen og med den Frugtbarheden. Men Jorden vil dog utvivlsomt tabe i Værdi, med mindre den atter gjødes, f. Ex. af græssende Kreaturer, eller paa anden Maade gives en til Afgrøden svarende Erstatning. Denne Bemærkning anseer jeg ikke for urigtigt her at fremsætte, og at lægge Sjørrings Eier paa Hjertet, til Vedligeholdelse af en saa udmærket og kostbar Eiendom, der i Sandhed hører til Danmarks Klenodier i landoekonomisk Henseende.

*) Græsningen paa den ældste Engbund har for ikke saa ubetydelige Arealer kunnet udleies for Sommeren 1865 til den næsten utrolige Priis af 50 Rdlr. pr. Td. Land, og ved offentlig Auction sidste Efteraar 1864 blev der budt indtil 25 Rdlr. pr. Td. Land af Efter-slætten i October alene!

blive Thylandets Marff, og, naar Hyberne først komme til den Erkjendelse, ville de neppe skaane de øvrige Søer der i Nærheden, hvis Bund formodentlig har en lignende Beskaffenhed *).

Jeg omtalte før, at *Catabrosa aquatica* var det Græs, som i Begyndelsen udmærkede sig meest, men senere hen er *Alopecurus* det, der giver det bedste og bladrigeste Hø; det udvikler sig til ualmindelig Hyppighed paa hele Søbunden, hvor der kun er nogenledes fugtigt, og derfor tages der Lidt af dets Frø med til Blanding ved Besaningen af hele Engen. Som bekjendt er det en af vore fortrinligste Græsarter, som ikke trives paa Tørv, men kun der, hvor Bunden er feeb og saa at sige uden Syre. Den gule *Cineraria palustris* (almindelig Fнокurt), der voxer saa hyppigt i mange af vore Moser, forekom i enkelte Exemplarer i Sjørring, men ifkun som Krøbling.

Imellem Flintestenene, som ved Bredderne af Søbunden dække en Deel af de Localer, der ei kunne bruges til Eng og derfor ere bestemte til vordende Agerjord, voxede et Mos, der forekommer i fugtig Høvejord (men ogsaa paa Tørv), *Funaria hygrometrica*, og det saa hyppigt, at hele Strækninger fik et rødtligt Skjær; paa sine Steder var ogsaa den lille *Montia* (minor og fontana) tilstede i større Mængde i gulagtige Tuer. Halvgræsser syntes ikke at ville trives; der forekom lidt af *Carex canescens* og *Juncus lamprocarpus*.

I de store Kanaler opdagede jeg ingen af de Planter, der ellers ere saa overmaade villige til at indfinde sig, og som ellers hurtigt bidrage til at hævne Vandet i dets Løb; hverken *Potamogeton*, *Utricularia* eller *Hippuris*, ikke *Myriophyllum*

---

*) Siden Sønderjylland ved Bøld er skilt fra Danmark og nu maa betragtes som Udland, vil dets rige Marffenge neppe benyttes til Fedning af norrøjdske Stude i samme Omfang som hidtil; men desto større Betydning faaer enhver ny Marff indenfor Landets egne Grændser, og vi hilse Sjørrings Marff med Glæde som en saadan.

eller Typha, men derimod Veronica Anagallis og Beccabunga, de samme, som gjerne findes i Nærheden af Gadekær og deslige Steder, hvor der findes seer Bund. Hvad er det, der har givet dette Dynd en saa stor Frugtbarhed fremfor Dynd i andre Søer? Før Søens Tapning fandtes, som tidligere anført, meget faa Planter i den, paa Grund af Vandets Dybde, der som oftest paa de laveste Steder var 6 Fod; men fra det Dieblif, Vandstanden sænkedes til $\frac{1}{2}$ Fod eller lidt mere, begyndte en frodig Vegetation fra Bundten at hæve sig til Vandets Overflade. — For at komme til Begreb om Dyndets Beskaffenhed, tog jeg noget med hjem, rørte det om i et Olgas med Vand og lod det bundsfælde sig. Jeg havde da ventet at finde et Lag overmaade fiint Glimmersand paa Bundten; men dette kunde ikke skjønnes, end ikke ved at tygges mellem Tænderne; heller ikke saaes synderlige Spor af Leer, og heri adskiller Søbunden sig mærkelig fra den egentlige Marssk, saaledes som denne forekommer i Slesvig.

Hr. Jagd oplyste, at de offergule Pletter, vi saae paa mange Steder i Nærheden af den forrige Søbred, hidrørende fra Bundsfældning af jernholdigt Vand, ofte havde været sorte i Begyndelsen, og da ufrugtbare; men efterhaanden havde Farverne forvandlet sig til rødt, og da var Vegetationen i samme Forhold bleven hyppigere, hvilket alt tyder hen til, at Jernet i Begyndelsen har været tilstede som Forilte, førend det ved Luftens Paavirkning er blevet forvandlet til Ixelite. Erfaringen viser, at Dyndet ei som Tørvten holder længe paa Kulden, men tvertimod tør hurtigt op om Foraaret, og vækter Planterne til Liv tidligere end paa andre Steder. Det er overordentlig heldigt, at Conferentsraad Forchhammer har lovet at underkaste Dyndet en kemisk Analyse, og til dette Niemed har han fra flere Steder i Søen og fra forskjellige Dybder medtaget Prøver til sit Laboratorium. Udfaldet af disse Undersøgelser fra en saadan Videnskabsmand vil faae en høi Grad af Interesse. Men hvad man allerede kan sige af praktisk Erfaring er, at Dyndet indeholder en ganske ualmind-

lig Mængde sund Plantenæring, saa at, om det end ei vil kunne sælges efter Vægt som Guano, troer jeg, at det vil kunne finde fordeelagtig Affætning fljeppeviis til Handelsgartnere. Til et Forsøg paa at drive Roser og andre Potteplanter har Hr. Jagd lovet at sende mig en Sæffuld Dynd, og Resultaterne skulle nærmere blive meddeelte i sin Tid.

Jeg kommer nu til Benyttelsen af det indbundne Areal. For at benytte Tørv og Leer og for at faae saa billige Teglsteen, som muligt, til de vordende, nødvendige Bygninger, blev der strax anlagt et Teglværk i en større Scala; de brændte Steen have viist sig at være faste og gode.

Foruden Bygningerne til den exproprierede Vandmølle er der paa Søbunden opført af thf Grundmuur og meget solid to store Stalblænger, Begyndelsen til to større Aulsgaarde Egebæksande og Rosvang. Den ene Stald er beregnet paa Fedestude, den anden paa Meieri, begge, som mig synes, bekvemme og godt indrettede. Endelig er en større Faarestald bleven færdig bygget sidste Efteraar — en Stald, som baade er billig, hensigtsmæssig og vistnok nødvendig. For Diebliffet findes 50 Køer, 2 til 300 Ungkreaturer og Kalve, 40 Stude og 6—700 Faar og Lam. Dersom en større Deel af den dyndede Søbund med dens udmærkede Græsvært nu efter 2 Mars Forløb var bleven saa tør og fast, at den kunde have baaret større Kreaturer, uden at de traadte dybt i og derved gjorde Græsbunden ujevn, vilde jeg finde alle Bygninger ligesaa betimelige, som de ere hensigtsmæssigt indrettede; men dette er ikke saa ganste Tilfældet. Dyndet, der i Begyndelsen, før det bliver tørt, har en Seighed og Blødhed næsten som Gelée, fastner i det første Aar kun langsomt. Naar den øverste Skorpe er tør, kan man allerede Iste Aar gaae paa de unge, nydannede Græstuer, men Jordens ghyngende og bølgende Bevæggelser vidner noksom om, at Massen nedenunder er blød. Træder man uforsigtigt ved Siden af en Tue, eller denne ikke har stærke Rødder nok til at bære Vægten, saa synker man i til Knæene eller endnu dybere.

Næste Aar er Skorpen tørrere og Græssets Rodvær tættere, men ikke engang da tæt nok til, naar det har regnet, at kunne bære Vægten af større Kreaturer. Jeg vilde have anseet det for rigtigst fra Begyndelsen af at have ladet al Engbund ligge urørt af Kreaturer i flere Aar, indtil Dyndet havde faaet Fasthed og Græsset fuldkommen havde gjennemvævet det med sine Rødder, men foruden den oekonomiske Side at see Sagen fra (thi til Dækning af store Udgifter er det nødvendigt at sørge for Indtægter saa tidligt som muligt), er der ogsaa den Omstændighed, at Dyndet revner ved at tørres, og disse Revner bør lukkes, for ei at gjøre Skade. Et let og sikkert Middel til at lukke dem er Trykket af Faarenes Klove; thi hvor Jorden revner, der er den ogsaa fast nok til at bære Faar, og, naar disse ikke træde igjennem, bidrage de til en jevn Overflade og tæt Græsbuud. Denne Virkning har ogsaa viist sig paa de Græsgange af Søunden, der ifjor bleve benyttede af Faar, og hvor jeg endnu iaar saae dem gaae. Disse Enge maae i enhver Henseende nu erkjendes for de meest normale af det hele Areal; og dette skuldes tildeels Faarene.

Hvad der fra Begyndelsen nok kunde gjøre Eieren uvis, om han turde indlade sig paa Faareavl eller ei, er den Risico, der ofte er forbunden med Faarene, fordi de let ere udsatte for Sygdomme, der kunne foraarsage store Tab; men vattersotige Sygdomme ere neppe til at befrygte paa saa sødt Græs, som dette, og jeg troer, at de (ligesom ogsaa svækket Fordøielse) kunne undgaaes, naar Flokken i den vaadeste Tid føres op paa noget høiere liggende Græsgange. Analogie med andre Steder turde efter min Formening snarest lade befrygte, at Faarene skulde lide af Blodslag og deslige hurtig forløbende Sygdomme; men den Hyrde, der ifjor havde havt sin Opmærksomhed henvendt herpaa, forsikrede, at dette aldeles ikke havde været Tilfældet.

Næst efter Benyttelsen med Faar turde det være ønskeligt, at Engene ligge i flere Aar til Høstet og Frøtægt til Salg, for, naar Græstørven bliver fast nok til at bære større

Kreaturex, da at kunne leies ud til Lyfthavende, der neppe ville ueblive. Det lyder paraboxt, men er dog vift neppe ganfte urigtigt, naar man vilde fige, at, ligesom der hørte baade Overlæg, Kraft og Udholdenhed til felve Udførelfen af Sotapningen, faa vilde der til den meeft oeconomifte Anvendelfe af den indbundne Søbund fordres faa lidt Kunst og Virksomhed fom muligt. Var det afgrøftede Dynd engang rigelig befaaet med faa paffende Græsfro fom det, Hr. Sagd har anvendt, faa vilde det, overladt til Naturen, i nogle Aar snart vinde faameget i Værdi, at det fom ubmærket Eng kan leies ud til høie Prifer, og spare Eieren den overmaade store Driftscapital, der fordres baade til koftbare Dydninger og Indkjøb af Stude til Fedning.

Naar Hr. Sagd til Benyttelfe af Græs og Hø ved Gaarden har gjort Indkjøb af Køer og en Deel Ungkreaturex, faa erkjender jeg de fidfte for mere berettigede, end de første, af hvilke jeg neppe troer der burde holdes flere, end til Huusbehov *).

Et Aars Stude og Kvier træde ikke Grønsværet fynderlig mere igjennem end Faar; men de ville neppe være i Stand til at betale Græsfet faa godt fom Faarene. Alene en Calcule over, hvad Søbunden, fornemlig benyttet med Faar, i stor Scala, endog kun lavt beregnet, vilde indbringe, vil fikkert overbevife Enhver om, at Sjørring Søes Udtapning maa kaldes et overmaade velberegnet Foretagende.

*) Førend dette trykkes, har en Samtale med Hr. Sagd opløft mig om, baade at Kørerne give ualmindelig megen Mælk efter det paa Søbunden vundne Foder, og at Smørret deraf har erhvervet fig de første Smørhandlernes fortrinlige Bifald. Jeg bør derfor forandre hiin Dom derhen, at Meierihold, faa stort fom Hr. Sagd's Driftscapital tilføder, nok vil være raabeligt ved Siden af Skæferi og foruden den Marfk-Oekonomi, der nærmest beregner Netto-Indtægten paa Ubleie af Engbunden til Græs. Det hele Areal er desuden faa stort, at diife forffjellige Industrier nok kunne og maaftee meeft fordeelagtig bør drives ved Siden af hverandre.

Der staaer tilbage at omtale de høiere liggende Dele af Søbunden, et Areal af imellem 4 og 500 Tdr. Land, som skal forvandles til Agerjord. Det vil neppe være forbunden med stor Vansteligheid at brække og bearbejde det; Dynd havet ved Siden i Overflødighed og kan paafjøres uden stor Bekostning, og foruden dette vistnok meget kraftige Gjødningsmiddel vil der af den Mængde kraftigt Hø, som bestandig vil blive fortæret af de Kreaturer — enten af det ene eller andet Slags, — som maae holdes ved Gaarden (selv da, om mange fremmede Kreaturer indtages paa Græsning) fremkomme en stor Mængde Gjødning, som i ethvert Tilfælde vil kunne holde Agerjorden i Kraft, naar Driften ikke gjøres altfor streng. Det er heldigt, at den største Indtægt kan og bør tages af Engene; thi disse ville dog i ethvert Tilfælde hurtigere end Ageren bringe en betydelig Netto-Indtægt; og at denne ret snart maa blive saa stor, at Indtægten af den vundne Søbund ikke alene dækker Grundrenten, men ogsaa rigelig maa lønne Eierens Flid, er et varmt Ønske, hvormed jeg slutter disse Linier.

(Skrrevet i Juli 1864 *).

---

*) Der var nogle Talsforreelser, som jeg ikke var vis paa og derfor søgte Oplysning om hos Hr. Jagd. Ved Dennes Nærværelse her i Rigsraadet har jeg ikke alene faaet hiin Underretning, men ogsaa Oplysninger fra Efteraaret 1864, der have givet Anledning til flere af de tilføiede Anmærkninger.

Marts 1865.